

ров]. – Т. 1 : История Архангельского Севера / [гл. ред. В.Н. Буланов; сост. А.А. Куратов]. – Архангельск : Помор. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова, 2001. – 483 с. 22. Къ истории заточения кошевого П. Калнышевскаго въ Соловецкомъ монастыре // Киевская старина. – 1902. – Т. 7. – № 10-12. – Декабрь. – С. 141-142. 23. Луків М. Слідами останнього кошового / М. Луків // Дніпро. – 2004. – № 9-10. – С. 108-113. 24. Одо-вєць Кость. Історія України за часо́в Петра Великого и Катерины II / Кость Одо-вєць. – Львов : 3 друкарне Товариства имени Шевченка, 1886. – С. 32. 25. Пересветов Р. Тайны выцветших страниц / Р. Пересветов. – М. : Детгиз, 1961. – 287 с. 26. Приступко Н. Соловецкий в'язень / Н. Приступко // Хрещатик. – 2003. – 4 лист. 27. Сварник І. Останній кошовий отаман Війська Запорозького Низового / І. Сварник // Універсум. – 2004. – № 1-2. – С. 37-41. 28. Скопин В.В. На Соловецких островах / В.В. Скопин. – М. : Искусство, 1990. – 198 с. 29. Скорик М. Солов'ки. Богом обрана обитель / М. Скорик // Україна молода. – 2002. – 6 серп. 30. Скорик М. Соловки. Великий Стон / М. Скорик // Україна молода. – 2002. – 13 серп. 31. Степовий В. Запорозький зимовник / В. Степовий, В. Біднов. – Катеринослав, 1916. – 30 с. 32. Стратілат М.

Великий в'язень / М. Стратілат // Українська культура. – 2003. – № 10. – С. 40. 33. Струкевич О. Останній кошовий Запорозької Січі / О. Струкевич // День. – 2003. – 5 лип. 34. Фалько Я. Петро Калнишевський / Я. Фалько // Запорозька Січ. – 1993. – 9 січ. 35. Фруменков Г.Г. Доля останнього кошового отамана Запорізької Січі / Г.Г. Фруменков // Укр. іст. журн. – 1966. – № 1-2. – С. 123-124. 36. Фруменков Г.Г. Узники Соловецкого монастыря / Г.Г. Фруменков. – Архангельск : Северо-Западное книжное издательство, 1979. – 223 с. 37. Шудря Микола. Історія державотворення в іменах / Микола Шудря // Українська культура. – 1999. – № 3-4. – С. 26-27. 38. Эварницкий Д.И. Послѣдній кошевой атаманъ Петръ Ивановичъ Калнышевскій / Д.И. Эварницкий. – Новочеркаськ : Типографія А.А. Карасеві, 1887. – 16 с. 39. Яворницький Д.І. Запорожжя в залишках старовини і переказах народу / [підготовка тексту і наук.-довід. апарату С.В. Абросимової, Н.Є. Василенко]; за заг. ред. Н.І. Капустіної. – [3-те вид., випр. і доп.]. – Дніпропетровськ : АРТ-ПРЕС, 2005. – Ч. 2. – 496 с.

Надійшла до редколегії 23.03.11

І. Кучернюк, студ. II курсу магістратури

ЧАСОПИС "РІДНИЙ КРАЙ" В НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОМУ РУСІ УКРАЇНЦІВ (1905–1916 рр.).

На основі аналізу статей часопису "Рідний край" досліджено національно-культурне життя українців, показано значення часопису в культурному відродженні України (1905-1916 рр.).

The article reflects the national-cultural life of Ukrainians and the role of the Journal 'Ridnyj Kraj' in the Ukrainian cultural revival during the period of 1905-1916 on the basis of it's articles.

Одним з важливих завдань, часопису "Рідний край" було сприяння національно-культурному відродженню українського народу. В той час, коли Україна перебувала в складі Російської імперії і зазнавала значних політичних і культурних обмежень, культурно-просвітницька діяльність часопису була основним напрямом його діяльності, одним із проявів українського національного відродження. Тому роль "Рідного краю" є досить значною в українській історії та культурі. Часопис "Рідний край" (1905-1916), започаткований Г. Коваленком, М. Дмитрієвим, Г. Маркевичем, у роки піднесення національного культурного життя України став одним з перших українських легальних видань.

Значення тижневика в розвитку національно-культурного руху висвітлювали Пащенко В.О., колишній редактор сучасного альманаху "Рідний край" [6, с.7-10], Семенко С. (Соколова), член редколегії "Рідного краю", яка є автором низки статей, присвячених історії становлення української літературної мови [8, с.6-8], Крупський І.В., який приділяв значну увагу питанню розвитку української літератури того часу [4, с.5-10]. Слід зазначити, що коло вчених, які досліджували відродження національно-культурного життя України на сторінках часопису "Рідний край", є досить вузьким. Метою означеної статті є дослідження місця і ролі часопису "Рідний край" в національно-культурному житті українців.

Важливе місце на шпальтах часопису посідають ґрунтовні культурологічні розвідки, літературознавчі та мовознавчі дослідження. Авторами статей є відомі письменники, учені, які переймалися долею рідного народу. Це, зокрема, Олена Пчілка, Х. Алчевська, Г. Григоренко, С. Русова, Г. Хоткевич, Д. Дорошенко, Л. Падалка, П. Залозний, М. Дмитрієв та інші [9, с.358-379].

Коло проблем, що порушувалися й розв'язувалися на сторінках часопису, досить широке. Серед різноманітних культурно-просвітницьких тем, піднятих у статтях, умовно можна виділити декілька груп, а саме: збереження та збагачення української літературної мови; рух за національну школу; підготовка кваліфікованих кадрів і матеріально-технічне забезпечення навчального процесу в українізованій школі та ін. "Рідний край" не обмежувався привертанням громадської уваги до збереження української мови. У часописі порушувалися питання розвитку і збагачення української літературної мови.

Так, важливим лінгвістичним проблемам присвячено статтю Олени Пчілки "Наша літературна мова", у якій ідеться про значення і специфіку літературної мови, як особливого різновиду загальнонародної мови, обробленої майстрами художнього слова – Т. Шевченком, М. Вовчком, П. Кулішем та ін. Автор не просто висловила свої міркування, а закликала всіх, хто пише, хто несе слово людям, послугоуватися бездоганною літературною мовою. Головне для митця, наголошувала О.Пчілка, не лише "орудувати мовою по вимогах своєї думки", "творити слово по потребі", але й не втрачати почуття міри, не допускати розриву між живою мовою і штучним варіантом її – неологізмом, "не відходити від народної основи... від коренів і звичаєвих форм своєї народної мови" [7, с.2-4].

Створення національної освіти в Україні більше ніж чверть століття було важливою вимогою всіх легальних і нелегальних громадсько-культурних товариств. Часопис постійно виступав за українську мову в українській школі. Редакція "Рідного краю" вважала, що серед низки необхідних для України реформ політичного та культурного життя, реформа народної освіти є найважливішою. "Одне з найбільш болючих питань для українців – є шкільне питання, питання життя або смерті українського народу" [3, с.7-8]. Ця думка червоною ниткою пронизує всі статті, присвячені питанням національної освіти. Важливо, що автори "Рідного краю", який суттєво впливав на формування громадської думки в Україні, засуджували 250-річну політику російського царату, спрямовану на придушення політичного і національно-культурного життя українців.

Показовою в цьому контексті є редакційна стаття професора М.В.Сумцова "Про заборону української мови в школі" та "Старая пѣсня отклоненія", написані з приводу того, що уряд не підтримував прохання Полтавської міської думи вести навчання українською мовою в школі імені І.Котляревського. Зауважимо, що в часописі "Рідний край" було подано інформацію про школу імені І. Котляревського в Полтаві [10, с.6-7]. "Будуючи пам'ятник Котляревському, – йшлося в ній, – виникла думка вшанувати славного українського письменника, присвятивши йому городську народну школу в Полтаві" [10, с.2]. Полтавська дума висунула пропозицію, щоб у цьому закладі викладали рідну мову та літературу, іс-

торію України, аргументуючи це тим, що "кожний народ найкраще може розгортати свої природні духовні сили на своїй рідній материнській мові". Міністерство освіти, як і слід було чекати, "не признало можливим відкрити" школи з українською мовою викладання. У своїх статтях М.В. Сумцов засудив "чинуш", які не прислухалися до пропозиції полтавців і цим образили "усіх свідомих українців" [10, с.2].

З питанням національної освіти було тісно пов'язане створення шкільних підручників, які б відповідали вимогам і потребам національної школи. Важливо зауважити, що ця проблема особливо гостро постає у роки Української революції, у період творення самостійної держави. Саме тоді в нагоді стануть українські підручники, написані в період 1905-1907 рр, зокрема і Г. Коваленком – одним із засновників та активних авторів часопису "Рідний край". Часопис стежив за підготовкою і виданням літератури, повідомляючи про це у своїх випусках. Наприклад, у одному із чисел повідомлялося, що за складання українських букварів та книжок для читання активно взялися вчителі Чернігівщини. Водночас часопис закликав усіх небайдужих до справи українського руху, освіти, усіх, хто має відповідні знання й уміння також долучитися до цієї справи [11, с.138-193].

Ще важливішою була проблема забезпечення освітніх закладів національно свідомими кадрами. І "Рідний край" не боявся писати про це. У публікаціях наголошувалося на провідній ролі вчителя: "...Учитель повсякчас повинен пам'ятати про те, що вчить українських дітей; ... до їх національного почуття учитель повинен відноситися обережно, не кепкуючи, а навпаки поважаючи їх" [12, с. 15-16]. Розвиваючи цю тему, журнал у багатьох статтях порушував питання вдосконалення учительських курсів. Ще на початку ХХ ст. актуалізувалася проблема українського навчання у вищих навчальних закладах на території України, вона була однією з головних вимог української національної інтелігенції під час революції 1905-1907 рр. Оскільки вона не була вирішена, то постійно в той чи інший спосіб порушувалася на сторінках часопису "Рідний край". До цієї проблеми зверталася більшість українських національних діячів, організацій. Як і інші відомі українські часописи, такі як "Літературно-науковий вісник", "Рада" та ін., "Рідний край" відстоював право вищої школи мати українські кафедри, передусім, в Київському, Харківському та Одеському університеті [12, С. 18].

Усвідомлюючи, з одного боку, необхідність прищеплення своїм співвітчизникам літературного смаку, ознайомлення їх з українською літературою, а з другого – труднощі у цьому через офіційну політику російського царизму, "Рідний край" став одним із активних популяризаторів українського художнього слова. Часопис відіграв важливу роль у розвитку художнього процесу та літературно-критичної думки в Україні досліджуваного періоду. Часопис став незалежною трибуною українських літераторів різних напрямів і поколінь.

Завдяки М.Дмитрієву, П.Мирному, О.Пчілці тижневик публікував художні твори представників старшого і молодшого покоління українських літераторів. Причому для останніх журнал став школою професійного зростання. "Рідний край" для багатьох видатних українських письменників став першим кроком у літературу (А.Кашенко, Я.Мамонтов, Н.Кибальчик, П.Тичина, М.Філянський). Окреме місце в тижневику посідає "жіноча поезія", репрезентована іменами Х.Алчевської, Н.Кибальчик, О.Романової, О.Суботенкової, Л.Волошки, Л.Сохачевської. Саме жіноча поезія вносила новий струмінь у розвій української лірики, особливо особистісно-медитативної. Саме такими рисами відзначається

ліричне слово М.Устименкової, О. Суботенкової, Н. Одинокі [1, с.126].

Театральному мистецтву в Україні часопис також надавав велике значення. Театральне мистецтво є вершиною розвитку національної культури, воно поєднує в собі всі найкращі здобутки митців – від досконалості мови п'єс до передачі менталітету народу в образах героїв. Театр – не лише високе мистецтво, але і спосіб яскравого донесення до свідомості глядачів національної ідеї. Він зрозумілий як представникам еліти, так і простолюду. Вбачаючи в українському театрі прояв українського духу, усвідомлюючи, що кращі українські п'єси мають більший вплив на українців, ніж окремі наукові трактати, "Рідний край" вміщував на своїх сторінках чимало оригінальних статей з історії українського театру. Так у статті Н. Дорошенко "Дещо про українську драматичну школу" [2, с.10-11], відома артистка акцентувала увагу на потребі якісної театральної освіти. Цій темі присвячена стаття М. Дмитрієва "Український театр", в якій автор повідомляє про досягнення української трупи М. К. Садовського в Полтаві, робить перелік поставлених постанов, серед яких найуспішнішими були драми Карпенка-Карого, драма "Мартин Боруля". Значну увагу Дмитрієв приділяє жіночим силам трупи у постанові "Безталанної", зокрема грі таких артисток як Борисоглібська, Герцик, Мінченко. Публіцист покладає надії на молоді сили, сподівається, що артисти високо піднімуть стяг українського театру [5, с.16].

Учасники українського національно-культурного руху початку ХХ ст. намагалися спільними зусиллями досягати єдиної мети – розвитку національної культури. Україномовна преса тісно контактувала з різноманітними громадськими товариствами, важливу роль серед яких виконували "Просвіти". Активно висвітлювалася на сторінках часопису діяльність осередків "Просвіти", які в революційні роки (1905-1907 рр.) з'являлися в багатьох кутках України. Варто зауважити, що часопис був тісно пов'язаний з "Просвітою", крім спільності мети та завдань, особистими зв'язками редакторів. У нарисі "Подорож до Одеси", опублікованому в "Рідному краї", відомий громадський діяч та історик М. Аркас характеризував історичну місію цих товариств: "Історія призначила нашим "Просвітам" зробити тепер таке велике діло на користь нашої вітчизни, яке робили колись наші братства у XVII віці... Товариства повинні з'єднатися для спільної святої праці, пам'ятаючи, що тільки у "єднанні сила" [2, с. 8-9].

Не обходив увагою "Рідний край" і проблеми, пов'язані зі збереженням національно-історичної спадщини. На переконання "Рідного краю", яке сформулювала Олена Пчілка, аналізуючи стан розвитку етнографії в Україні, для цієї науки "настала лиха пора". Так, через найкращий для народу засіб сприйняття історичного минулого – етнографічний матеріал – редакція часопису намагалася пробудити, сформувати українську національну свідомість у своїх читачів. Поряд з тим, публікуючи такі матеріали, редакція часопису виконувала і важливе суспільне та наукове завдання. Оскільки в Україні не публікувалися не те, що спеціальні збірники етнографічного матеріалу, але й пісні, казки та інші надбання української усної народної творчості. Олена Пчілка як редактор часопису почала друкувати на сторінках "Рідного краю" українські народні казки, пісні тощо [9, с. 358-379].

Отже часопис "Рідний край" відіграв велику роль в розвитку національної свідомості українського народу, піднімаючи на своїх сторінках важливі національно-культурні проблеми з життя населення. Через свої публікації часопис пробуджував національну свідо-

мість, формував літературний смак, відчуття української мови та громадську позицію. Відображаючи потреби і запити національного життя українців, журнал став своєрідним літописом їхнього буття, впливав на літературний процес своєї доби.

1. Вороний М.К. Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика. – Київ, 1996. – 126 с. 2. Дорошенко Н. Дещо про українську драматичну школу // Рідний край. – П., 1906. – Число 21. – С. 10-11. 3. Кашенко А. Про народну школу на Україні // Рідний край. – П., 1906. – Число 21. – С. 7-8. 4. Крупський І.В. Національно-патріотична журналістика України. – Львів, 1995. – С.5-10. 5. Дмитрів М. Український театр // Рідний край. –

П., 1906. – Число 38. – С.16. 6. Пашенко В. Світовий контекст на сторінках "Рідний край" 1906 р. // Рідний край. – П., 2005. – №1 (6). – С. 7-10. 7. Пчілка Олена. Наша літературна мова // Рідний край. – П., 1909. – Число 3. – С. 2-4. 8. Семенко С. "З слова живого скуй самопали..." // Рідний край. – П., 2000. – №1(2). – С. 6-8. 9. Семенко С. Журнал Рідний край (1905-1916) – перший легальний друкований орган національної періодики Наддніпрянської України початку XX століття. // Потужна сила рідного слова. – П., 2005. – С.358-379. 10. Сумцов М.В. Про заборону української мови в школі // Рідний край. – П., 1906. – Число 36. – С. 6-7. 11. "Українське питання" в російській імперії (кінець XIX-XX ст.). Під ред. В.Г. Сарбей. Київ, 1999. – С.138-193. 12. Яворницький Д. Допіси (од наших кореспондентів) // Рідний край. – П., 1906. – Число 16. – С. 15-16.

Надійшла до редколегії 25.03.11

Н. Папенко, канд. іст. наук, доц.

АНШЛЮС В ІСТОРІЇ АВСТРІЙСЬКО-НІМЕЦЬКИХ ВІДНОСИН УПРОДОВЖ 1918–1919 рр.

Розглянуто питання про "аншлюс" в дипломатичних відносинах між Австрією і Німеччиною та позицію політичних партій за період 1918-1919 рр.

The question of "Anschluss" in diplomatic relations between Austria and Germany and the position of the political parties over the period 1918-1919.

До розпаду Австро-Угорщини питання "аншлюса" не мало практичного значення у політичному житті країни. Навіть, якщо і виникали певні теорії, проте вони не грали помітної ролі. Політичні кола країни намагалися відновити політичне та економічне панування Австрії над народами Південно-Східної Європи. Проте знадобиться тридцять років, щоб цю державу визнав власний народ [9, с. 29].

Після Першої світової війни Австрія являла собою маленьку країну за площею 84 тис кв км та населенням 6,5 млн осіб, чверть яких проживала у Відні. Важливими післявоєнними наслідками для населення було порушення продовольчого постачання, що спричинило голод, злидні, зростання дитячої смертності, появу перших ознак інфляції.

В перші листопадові дні 1918 р. австрійський цісар Карл I (1916 – 1918) полишив державні справи і згодом, 11 листопада, видав маніфест, в якому наголошував про визнання будь-якого рішення щодо державного ладу. 12 листопада тимчасові Національні збори одногласно проголосили створення національної Австрійської республіки. Політику уряду починає здійснювати Державна рада, яка складалася з депутатів Національних зборів. Однак ведення державних справ доручається державним секретарям. 16 грудня 1918 р. в Австрії відбулися вибори до Державної ради внаслідок яких 72 місця одержали соціал-демократи, 69 – члени Християнсько-соціальної партії, 26 – члени Німецької національної партії, а також троє членів дрібних угруповань. На окупованих країнами Антанти територіях, населення яких висловлювалося за приналежність до Німецької Австрії (Deutschösterreich), особливо, в частинах Каринтії, Штирії та Південного Тіроля, а також німецькомовних областях Богемії, Моравії і Сілезії, голосування не проводилося [16, с. 478]. Німецька Австрія залишалася складовою частиною Німецької республіки. Особливі закони регулювали участь Німецької Австрії у законодавстві і управлінні Німецької республіки як і дії законів та постанов Німецької республіки по відношенню до Німецької Австрії.

Більшість населення країни схвалювала "приєднання" Австрії до Німеччини в силу економічних міркувань, так і з культурно-етнічних причин. На двох неофіційних плебісцитах, проведених у Тіролі та Зальцбурзі, 99 відсотків населення проголосувало за приєднання до Німеччини. Враховуючи настрої повної пригніченості мас, збентеженості, зростаюче безробіття, а з ним і голод, "приєднання" до Німеччини вважалося єдиним промінням надії виходу із економічної кризи. Тому гасло "анш-

люса" на багатьох мітингах було зустрінуте гучними оплесками. Ідея "аншлюса" розглядалася як єдине правильне рішення для Австрії і її народу. Проте, які б не були сильні бажання до "аншлюса" в Австрії, для німецькомовного народу в перші повоєнні роки це було важким тягарем. Вже 20 листопада 1918 р., тобто через 8 днів після прийняття австрійської конституції, держсекретар міністерства закордонних справ Й. Зольф писав, що після проведення демонстрації в Австрії на яких відкрито лунали гасла "аншлюса", німецькомовний народ змушений був сказати свою точку зору на приєднання Австрії до Німеччини. Крім того, як зазначав автор, важливо не піднімати це питання напередодні мирної конференції [1, с. 46].

Для Німеччини основним завданням в цей час було питання про репарації та повернення країни у товариство європейських держав, серед яких вона відігравала б не останню роль. Крім того, важливо було порозумітися із Францією – споконвічним ворогом Німеччини, яка намагалася принизити німців, звести Німеччину до ролі другорядної держави. В Берліні розуміли, що спроби "аншлюса", якраз напередодні міжнародної мирної конференції, можуть негативно позначитися на Німеччині, бо країни Антанти сприймали "приєднання" Австрії, як першу спробу розповсюдити німецький вплив [8, с. 149]. Варто зазначити, що очікувальна позиція уряду Німеччини пояснювалася невпевненістю підтримки громадськості, засобів масової інформації. З іншого боку – невизначеним політичним та економічним становищем власної держави у післявоєнному європейському світі. І нарешті, як вплине "аншлюс" на хід мирної конференції. Німецький посол у Відні граф Ведель заявляв одному із спікерів Національних зборів Й. Дінгхоферу: "Зараз не можна озвучити бажання "приєднатися" до Німеччини, так як це може нашкодити укладенню миру" [2, с. 18]. Проте у стратегічному відношенні "аншлюс" Австрії залишався одним із важливих аспектів зовнішньої політики Німеччини. Так, 28 листопада 1918 р. Й. Зольф у розмові з повноважним представником Австрії Людо Хартманом підкреслював, що "рішення Австрії об'єднатися зі своїми кровними братами в Рейху мало великий вплив на народ та провідні кола Німеччини, викликали радісне піднесення, бо це об'єднання усіх німців в одну велику державу було для нас (німців) здійсненням давньої мрії. Австрійських братів сердечно вітаємо. Проте із тактичних міркувань ми повинні затамувати нашу радість, так як наші вороги, і в першу чергу Франція, не бажають нашого об'єднання" [1, с. 72].